

larını öğrenmek ve ileri okuma yapmak isteyenler için katkı sağlayacak deneme ve yorumları içermektedir. Meyerhoff'un "derlencesi", tarihin anlamından tarihin bir bilim olup olmadığına, tarihte görecelik ve objektiflikten tarihte ahlaki yargılara, tarihçilik ve tarihsel araştırma yöntemlerine değin her biri ayrı bir çalışma konusu olan deneme ve yorumlarla tarihin sınırlarına, yorucu ve bir o kadar da zevkli bir yolculuk yapmak isteyenler için bir başvuru kitabı.

Ercan ÇAĞLAYAN

Georgia Harkness, **John Calvin: the Man and his Ethics**

Henry Holt and Company: New York, 1931, XIII+266 s.

Reformasyon, Avrupa'nın din anlayışında köklü bir değişimi ifade eden bir kavramdır. Oluşum sürecinden kurumsallaşma aşamasına geçen Hıristiyanlık, uzun bir süreyi doktrinel ve politik tartışmaların içerisinde geçirmiştir. Papalık kurumunun, kurumsallaşma sonrasında Papa'nın tüm dinsel ve siyasal erki ele geçirip mutlak otoritesini sağlamasının ardından yaşanan Doğu-Batı bölünmesi ve sonrasında Anglikan Kilisesi gibi yarı reforme olmuş bir kilisenin kurulması bile, Hıristiyan dünyasındaki gerilimi düşürmeye yetmemiştir.

Orta Çağ boyunca skolastik düşünce içerisinde dogmatik bir din-bilim anlayışına sahip Avrupa, Katolik Kilisesi'nin ve onun elinde oyuncak haline düşen prens ve kralların halk üzerinde yoğun baskılarına sahne olmuştur. Seküler idarecilere ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun sunduğu din anlayışına yönelik başkaldırı-

lar, on altıncı asırda zirvesine çıkmış ve neticede Avrupa'nın pek çok merkezinde ortaya çıkan reformcular öncülüğündeki yerel çabalar birer toplu kitle hareketine dönüşerek Reformasyon gerçekleşmiştir. Reformasyon şüphesiz pek çok din adamının gayretleri sonucu ortaya çıkmış bir dönüşümü ifade eder. Bu harekette pek çoklarının emeği vardır. İlk olarak, on üçüncü asrın John Huss ve John Wycliffe'leri bir zemin oluşturmuş, Huldrych Zwingli ve Martin Luther de bu zemin üzerine on altıncı asır reformunu inşa etmiştir. Dönemin ikinci kuşak reformcularından John Calvin de sahip olduğu hukuk ve teoloji nosyonunu geçmişin birikimini de arkasına alarak reform düşüncelerini sistemleştirmiş ve pek çok reform kilisesinin doktrinel kaynaklığını yapmıştır. Reform tarihine bakılacak olursa, Calvin'in bu geleneğe yaptığı katkıdan daha fazlasını yaparı bulmak imkansız gibidir. Onun geliştirip sistemleştirdiği reform hareketi, bugünkü Avrupa'nın dinsel, ekonomik, kültürel ve politik yapısına doğrudan ya da dolaylı biçimde köklü etkiler yapmıştır. Bu açıdan bakıldığında, reformun anlaşılması bir anlamda reformcuları ve özelde de John Calvin ve onun gibileri iyi çözümlenmeye bağlıdır.

Burada ele alıp tanıtmaya çalıştığım eser, Batı'da Calvin üzerine yapılmış binlerce çalışmadan sadece biridir. Calvin ve çalışmalarına yönelik yapılmış çok geniş bir akademik literatür varken, benim 1930'lu yılların bir kitabını gündeme taşımam tesadüfi değildir. Yazarının kitaba yansıttığı düşüncelerinin bugün önemini ve güncelliğini koruması ve hatta bazı kesimlerce onun aşılammış olması, okuyuculara neden gerilerde kalmış bir kitaba yer verdiğimi anlatmaktadır.

Calvin kimilerine göre seküler devlet anlayışının kurucusu, kimine göre de tam tersi bir anlayışla teokratik düzenin öncüsü ve gayretçisidir. Onun teolojik anlamda Batı'ya ve Protestan kiliselere çok şey verdiği ortadadır. Bugünün anlayışı ve kiliselere katkısı nedeniyle Calvin'e leke sürmek istemeyenler, onun çağımıza aykırı gelebilecek görüş ve uygulamalarını genellikle görmezden gelmektedirler. Bu da, gerçek Calvin portresini örtmektedir. Harkness'in

bu eseri, resmi ve yagın anlayışın ötesine geçerek Calvin'i olduğu gibi resmetme gayretine girmesi ve onun çoğu İngilizceye henüz çevrilmeyen eserlerini de dikkate alarak bilinmeyen ya da çok az bilinen yönlerini ortaya koymaya çalışması açısından önemlidir. Bu bakış ve yaklaşım, çoğu defa varılan sonuçların genel görüşün aksi yönde olması durumunu ortaya çıkarmıştır.

Öncelikle üzerinde durulması gereken bir husus, başlığın okuyucuyu yanıltmamasıdır. Eserin isimi "John Calvin: Bir İnsan ve Onun Ahlaki Prensipleri" olsa da, eser sanıldığı gibi Calvin'in biyografisi ile sınırlı değildir. Yazar, Calvin'in hayatını ayrıntılı biçimde ortaya koymanın dışında, onun çalışmaları bağlamında ekonomik ve ahlaki boyutun altını çizmiş ve bunu yaparken de Puritan etiğin ve modern kapitalizmin yükselişi konusunda Max Weber, Ernst Troeltsch ve R. H. Tawney gibi araştırmacılara da yer vermiştir. Harkness pek çok yerde onların görüşlerini reddemiş ve onlarla ancak çok az noktada buluşmuştur.

Okuyucunun bu eserde yazarın engin bilgisinden ve çalışma süresince izlediği hassas denge ayarından etkilenmemesi mümkün değildir. Reform ve Calvin konusunda pek çok akademik çalışma olsa da, bunlardan ancak çok azı resmi anlayışın dışına çıkıp Calvin'i ve dolayısıyla modern toplumu anlamada alternatif bir bakış açısı sunabilmiştir. Zira Harkness, eserinde Calvin'i çok yönlü ve farklı görüşler içerisinde her yönüyle bir bütün olarak ama ayrıntıları da dikkate alarak olduğu gibi tanımlamaya çalışır. Kaynaklarında Calvin'in diğer eserlerine vukufiyeti, ona meslektaşlarına göre çok daha olgun ve kapsamlı bir bakış açısı sunar. Harkness'in ayrıntılı ve tikey anlatımı, okuyucunun Calvin'in ahlak ve kişiliğini, eserlerini ve sonraki dönemdeki etkilerini iyice anlamaya imkan tanıyor. Harkness'in eseri Calvin yanlısı ya da karşıtı olarak yazmamış olması, okuyucuya belli bir fikri dikte ettirme baskısını ortadan kaldırarak daha geniş bir perspektiften Calvin'i anlama imkanı tanıyor. Eser gerçekten de reformasyonu, Calvin'i ve kısacası geçmişi anlamak isteyenler için mükemmel bir kaynak konumundadır. Elbette ki eserin bir yazılış amacı,

Harkness'in Calvin konusunda bir tezi bulunmaktadır, fakat onun öncelikli amacı, Calvin'i ve eserini olduğu gibi ortaya koymaktır.

Eserde yazar özellikle Calvin'in muhafazakar bir kişiliğe ve dünya anlayışına sahip olduğunu, onun Cenevre'de Kutsal Kitap esaslarına dayalı bir teokratik düzen kurmaya çalıştığını ve bunda başarılı olduğunu; elde ettiği dinsel ve politik güçle bu düzenin başına geçip hayatın her alanını dinsel öğelerle donattığını, özgürlükleri sınırlandırdığını, farklı görüşlere yer vermediğini ve din-darlığı yerleştirerek Cenevre'nin adeta Papası olduğunu vurgulamakta ve bu görüşleri kanıtlayıcı güçlü örnekler sıralamaktadır. On iki Bölüm'den oluşan eserin en ilginç iki bölümünden biri aile içi ilişkilerin ele alındığı III. Bölüm, diğeri de Protestan Ahlakına bakışın irdelendiği IX. Bölüm'dür.

Bilindiği üzere Weber meşhur eseri *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*'nda Calvinizm ile kapitalizm arasında yakın bir ilişki kurmuş ve kapitalizmin ruhunun Calvinizm'in ürünü olduğunu savunmuştur. Bu tez döneminde Avrupa'da uzun süre kabul edilmekle birlikte sonradan neredeyse tamamen terk edilmiştir. Oysa bu görüş, ülkemizde hala büyük bir çoğunluğun benimsediği bir tezdur. Harkness daha 1930'lu yıllarda bu tezi reddetmiş ve kapitalizmin tarihinin Calvinizm'den çok önceye dayandığını ileri sürmüş ve kapitalizmin Reformasyon öncesinde gerçekleşen ekonomik göçlerle ortaya çıktığını, Reformdan bir asır öncesinde Katolik Venedik, Floransa, Güney Almanya ve Flanders'de kapitalist anlayışın mevcut olduğunu vurgulamıştır. Yazar ayrıca Weber'in Calvin'in sadece *Hıristiyan Dininin Kurumları*'na atıfta bulunduğuna, bu atıfların da sınırlı olduğuna dikkat çekmiş, dahası, Weber'in Calvin ile Calvinizmi birbirinden ayırmadığını ifade etmiştir (s. 178, 187-189).

Calvin/Kalvinizm ve kapitalizm ilişkisi Batıda dahi hala tamamen ortadan kalkmamışken Harkness'in bu tezi yaklaşık 75 yıl önce reddetmesi ve bunu sağlam kanıtlarla desteklemesi, onun bu konudaki engini birikimin, farklı yaklaşımını ve Calvin'in vitrin gerisindeki eserlerinden haberdar olduğunu göstermektedir.

Harkness'den sonra bu çizgide tutarlı olmak koşuluyla ancak çok az eser yazılabılmıştır. Geçen süre içerisinde hala pek çok Calvin yazarı bu eseri aşabilmiş değildir. Eser yaklaşık 300 sayfalık bir hacmi ile din, etik, politika ve ekonomi tarihi bakımından Calvin'i ve Reformu anlamak isteyenler için bulunmaz bir kaynak. Onu görmeden Calvin üzerine bir yazı yazmak kanımca büyük bir eksiklik olacaktır.

Mustafa BIYIK
(Dr., Hitit Ü. İlah.Fak.)

Bernard M. G. Reardon, **Religious Thought in the Reformation**
(Longman: London and New York, 1992), XVI+349 s..

Avrupa'nın bugünkü dinsel, iktisadi ve siyasi duruşunun, onun tarihsel geçmişiyle birlikte değerlendirilmesiyle anlaşılabilir. Çünkü bugünün Avrupası, geçmişine ve özellikle de geçmişinde yaşadığı Büyük Uyanış, Rönesans, Reform ve Aydınlanma gibi tecrübelerle çok şey borçludur. Bu süreçte Reformasyon ise Avrupa için dinsel olduğu kadar toplumsal ve ekonomik açıdan önemli bir değişim ve dönüşüm sürecini ve bir kırılma noktasını ifade eder. Bu bakımdan Reformasyonu anlamak, Avrupa'yı anlamanın bir ön şartı olarak görülebilir.

Reformasyon, Avrupa'nın değişik ülkelerinde ortaya çıkan öncü reformcular etrafında şekillenen bir hareket olduğundan, bu hareketi anlamak bir bakıma onun liderlerini anlamayı gerektirmektedir. Bu nedenle Reformasyonu anlamaya yönelik çalışmalarda reformcular her zaman en çok üzerinde durulan konu olmuştur. İşte Reardon'un eseri, bu türden bir yapıttır. O bu kitapta, ana Protestan kiliselerin ortaya çıkması ile sonuçlanan XVI. Asır Reformasyonu'nun dinsel inançları hakkında okuyucuya doyurucu bilgi vermeyi amaçlamıştır (s.xii). On iki bölümden oluşan ese-

rin tamamında göze çarpan en önemli husus, onun salt teolojik düşünceye yönelik olarak yazıldığıdır. Kitabın yarısından çoğu Luther, Calvin, ve İngiliz reformcularına tahsis edilmiş, ayrıca Erasmus, Zwingli ve Melanchthon'a da önemli bir yer verilmiştir. Reformcu liderlerden Luther, ruhsal anlamda gerçek bir yaratıcı, Reformasyonun en güçlü şahsiyeti ve en verimli zekası olarak takdir edilmiştir (s.86). Radikal Reformcular da ayrı bir bölümde ele alınıp tartışılmıştır. Son olarak ise Katolik Reformu'na yer verilmiştir. Konular bilimsel bir yaklaşımla ele alınarak reformcuların bütün görüşleri detaylı bir şekilde sunulmaya ve karşılaştırmalar yapılmaya çalışılmıştır.

Eser her ne kadar zaman zaman Reform düşüncesinin çeşitli kollarını kronolojik olarak ortaya koymada sıkıcı gibi gelse de, sistematik ve özlü bilgiler sunmasıyla övgüyü hak etmiştir.

Reardon bilinçli bir şekilde konuya tamamen Aydınlanma çerçevesinden ele almıştır (s.236). Yazar bu bakımdan karşımıza modern bir rasyonalist olarak çıkmaktadır. Eserinde, en büyük başarısı, hümanizme çok şey borçlu olan on altıncı asrın reformcularının görüşlerini tartışmada nüanslarda gösterdiği maharetidir. Yine 10 ve 11. Bölümlerde İngiliz Reformasyonu detaylı biçimde ele tartışılarak akademik yetkinlik tüm açıklığıyla ortaya konmuştur. Fakat aynı başarı maalesef Anabaptistler konusunda gösterilememiş, burada yalın aktarımlarla bir anlamda boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Radikalizme modern açıdan, modern akademik aydınlanma ilgileri yönünden bakılmış, fakat yazar son dönem ABD akademik dünyasındaki meslektaşları gibi bu konuda asimile olmamıştır.

Yazarın eleştirilebilecek en büyük yönü, onun salt teolojik düşünceye verdiği tek taraflı bakış açısıdır. Bu açıdan bakıldığında eserin pek çok yeri eleştirilebilecek durumda olsa da, diğer materyallerle desteklendiği sürece iyi bir temel kaynak olacak niteliktedir.

Mustafa BIYIK

(Dr., Hitit Ü. İlahiyat Fak.)

Alister E. McGrath, **Reformation Thought: An Introduction**,

Blacwell Publishers: Oxford and New York, 1999, XII+329 s.

McGrath'ın bu eseri, Giriş'in ardından ondört Bölüm, Ekler, Dipnotlar, Bibliyografya ve sonda yer alan Dizin'den oluşmaktadır. Yazar eserde, en son bulgular ışığında 16. asrın ilk yarısında gerçekleşen Avrupa Reformasyonu'nun öncü düşüncelerini ortaya koymayı ve bunun geri planında yer alan Rönesans'a ilişkin bilgi vermeyi amaçladığını ifade etmektedir (s.XII). Eserde yer alan temel konular Ortaçağ din anlayışı, hümanizm ve Skolastisizm ile bunların Reformasyon ile ilişkisi, Luther, Zwingli, Melanchthon, Bucer ve Calvin'in biyografileri, bu reformcuların iman ile aklanma, kader, Kutsal Kitab'a dönüş, sakramentler ve kilise anlayışı konusunda görüşleri, Reformun politik düşüncesi, İngiliz Reformasyonu ve Reformun tarih üzerindeki etkisi gibi çok geniş bir alanı kapsamaktadır.

Yazarın eserde teolojik nosyonunu en güzel Hümanizm ve Reformasyon başlığı altında sergilediği hemen fark edilmektedir. Burada hümanizm geniş bir vukufiyetle ele alınmış, Hümanizm-Reformasyon arası gerilime (Luther ve Zwingli arasında evharist tartışmasında olduğu gibi) yer verilmiş (s.39-63.), reformcular arasındaki doktrinel ve sakramental yorum farklılıkları dile getirilmiştir (s.112-218). Burada reformcular arasındaki temel konulardaki farklılıklar mükemmel bir şekilde ortaya konup tahlil edilmiş, Calvin'in İskoç teoloğu John Major'dan ve onun *schola Augustiniana*'sından etkilendiği şeklindeki görüş reddedilmiştir.

Eserin önemli bir kısmı lütuf, Kutsal Kitab'ın yetkinliği, kilise, sakramentler ve zamanın politik düşüncesine ayrılmıştır. Okuyuculara, Luther'in Augustine öncülüğünü yaptığı ve ondan etkilendiği söylenir. McGrath'ın Kutsal Kitab'ın yetkinliğine bakışı nettir: *Sola Scriptura* bağlamında Radikal Reformasyon "Anabaptizm"e eşdeğer görülür (s.5, 9-10,155).